

2469:5

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Värmland

Borgviks sn

Nilsson, R. 1930

Svar på ULMA:s frågel. 14 om
Bön och biskötsel.

21 bl. 4c

Koll. för ordreg. maj 1950.
S. K.

2469:5

Svar på Landmålsarkivets frågelista 14.

Värmland

14. Bin och biskätsel.

Borgvik

Vilda bin och vildhonung: villbi, vill-
hönig. Sådana svärmar som flög bort från
kyrorna vid svärmingen sökte sig
reda på en ihäligt träd i skogen och
byggde i det. Rätt som aftast hittade
man sådana svärmar i träden. På den
tiden var det gott om ihäliga träd
och bina flögo oftare bort där än nu.
Träffade man på sådana, så tog man
dem tillvara. Den som först fick se
dem hade ju rättens på dem och tog
dem. Jag såg aldrig att man lödade
dem eller tog honungen från dem i trä-
det. Man sågade omkring trädet. Man
lät det stå till från på höstens till
dess att marken blivit täckt av snö.

Jär veten om
biskätsel?

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML

Fgl. 14

e.

Da° först sågades det omkring. Da° fält
 det mera mjukt, sa° att hana inte
 stödes att för mycket. Trädet kalla-
 des för litträ och den stötte man köb-
la a° kallades biståls. Man sågades av
 den en halv fot eller sa° överför spätt-
hols eller hålet varigenom hana flög in
 och ut. Det gick inte att ta av stö-
 ken sa° att det blev öppning i nedre
 ändan för da° dog hana. Sen där lei-
stälken hövdes hem och ställdes upp.
 Man ställde den sinnen trädet stod i sko-
 gen - för upp och ned. Den fick inte lig-
 ga. Hana fingr sköta sig själva bort
 de gilla. Men da° de svämades på som-
 maren, sa° tog man tillvara svärmar-
 na och på hösten kanske man tog
 dö på dessa villbi el. sköleslei.

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Frgl. 14

uttryck för att hålla tarna lin: hells så
må li, söts li, odls må li. Fräppade
 man på ett möss h sm lo lo. så gjorde man
 sig att möda att skatta det. Man be-
 klade ta med sig de där varkulorna med
 honung hem. Bienen tyckte ju mycket om
 att få sådana honung. Den var så lätts
 och god.

Bihus. Gälliga trästekar ha väl inte an-
 vänts annat än tillfälligtvis sinna bihustä-
 der. När man dödat vildkorna; den där
 stoken, så lades den att undan. Man
 använde halmkupa att hålla tarna li i.
Fam li. Andra man på bihus (likupa,
biläds).

Bikupa av lönjplätning användes. Men
 alla mest förekommo sådana plätade av
 råghalm. Konstruktion. De förselintus

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Frgl. 14

fac?

fig. 3 och 4. Nu tillverkades de i ett stycke
och är i särskilda kurvar. De voro mes-
tadels gjorda i sliff. Den vid ingång-
en utskjutande botten kallades flüster
brä. Detta bräda har jag sett målat
i grönt, blått el. dylikt färg. Di häjser
som sägg. När hina lässer har man
sagt så, s. v. s. La de hüngt sig i
en klunga nedanför flüsterbrädet. In-
gången: flüster, flüster, flüstershöls, fligg
höls. I kuipers tak fanns också ett
brä. Det var rent till formen: tapp-
höls, tapphöls m. Det var stängt med en
träplugg: tapp, m. Det fanns gubbar i
orten som gjorde sådana. De som voro in-
tresserade av hini gjorde kuiperna själva.
Jag var inte i tillfälle att se hur man
har sig ut vid tillverkningen. Men de

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML

Frgl. 14

alilla varren vros festgjorda vid var-
 andra med tägen, grantägen. Eller och an- dint!
 vände de träspånar att sy med. Kupan av
 äldre timmerkuning vros som en sochetspån /aa.?
 Tus formen fest vidare än en sådan. Se-
 de mera försök som denna form och man nöje
 av kupan, så att den blev platt i ta-
 let. Någon mera allmän användning fick
 inte träkuporna för än i början av 1900-ta-
 let. Därför kunde man blott få se
 enstaka exemplar och de vros primiti-
 tiva, inte mycket mer än en låda
 med ett flästa på. Till fäste för
 kalvverket brukade man sätta ett par
 loss av pinnen inuti kupan, ett upp-
 emot toppen och ett längre ned. Men
 det kunde och få räcka med ett så-
 dant loss, som då sattes mitt i kupan.

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Frgl. 14

6.
Kupan ständes på en trähatt. bilestton,
bilupersstton. Den var något vidare än
kupan och smunna förad av timpligen tjö-
la bräder eller rent av av plank. Hela
anordningen uppställdes på en bänk:
bileäpsten (birstolen) birston. Den bestod
av ett par stänger som man lönade i
och stötte ben under och försedd med
två slås att hålla i lopp med. Kupan stäl-
des över denna bänken. Om man hade fle-
ra kupor, så brukade man kalla denna sam-
ling för bisgal. På den tiden, som man
fick ta grubbark i skogarna, så täck-
tes kuporna vanligtvis med sädan. På
senare tid hade använt halvm, tjär-
papp o. d. Sådan kallades bihatt. En
det kunde bons in lina med säckas
och gamla tiss.

1) Vad bruket var
i tingalund o-
beständ och be-
stämmande samt
i plus. beständ form?

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK
VRML.

Fagl. 14

7.

Ben, olika slag: villbi, känbi. Bisamhäl-
 let kallades bikupa, samhällo. De utbildade
 bina: bi, ett bi, flera bi, b. form pl. bia, bi-
flöga. Visen kallades viss, drötnig. v. o.
 narra: en dröms, pl. drömsor, b. form pl.
drömans. Arbetsbina: arbessbi, arbetror.
 Uppfattning om visens, drömans och ar-
 betsbinas uppgifter och funktion inom
 samhället. De ha var och en sitt att gö-
 ra, en del fungerar in broning, en del vax,
 och en del bygger; andra gåi vaxet och vi-
 sen den lägges yggl. En del av bina
 drar vatten. Å visen det är honan det.
 Och drömans är hannor. Varje samhäl-
 le eller svarm måste ha en förman. Och
 det är en förman för varje svarm. Om
 de inte ha det, så bli de oroliga och
 d. s. Ett samhälle typer läst om det

Yacc.?

iför formen
biss o hand?

yggl?

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML

Frgl. 14

/ Ob. genom!

sakenas viss. Om viren märkes att det skall till att bli svårare, så att de inte kunna försörja sig, så lägger han in te tygöl. Vid svämningarna är det viren som leder bina. Där han sätter sig där stanna även de övriga bina. Benämning på ett samhälle utan vire: visslost.

Att vire saknades märkte man på hina. De blev då däris och alustiga att arbeta. Det blev allt mindre och mindre bina. Kupan till slutligen hela samhället var förlorat. Något sätt att ersätta bisten kände man inte här på den tiden, utan ett sådant samhälle var allt dött att dö. Larverna kallades tygöl, bi, tygöl. Äldre och yngre bin: gamla, bi, tygöl. Benämning på bicts olika delar: huvud, bakteröjen, mälla teröjen.

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK
VRML.
Frgl. 14

ben viss, gadd. Ringen på benen för
transport av frönjät: båssor. Gadden
och giftet: gadd, jeft, bijeft. Behand-
ling för birstygn: man gick bakom en
gödselstad och fick på sig litet sen
jord (fulstig och fet) och lade över den
plats där biet stucket - när jorden tor-
kade så drog den giftet med sig. Man
behandlade sig på samma sätt om
man blivit suggen av en orm. Bina kun-
de var mycket allra till sinnes. En del
dagar kunde de vara andelen vildinta och
andra dagar riktigt furuna. En del per-
soner kunde aldrig få sticka sig i
nicketen av bina för än de plög på
och stack. Och det duger inte att klä-
ma ett bi så att det skickas för så
kommer genast flera tillstädes.

Jac.?

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Fagl. 14

Men de kände till den som skötte dem all /acc.?
 han kunde få hantera dem, som han ville.
 de kunde få krypa både på händer och
 armbågar utan att de ljöds till att sticka.
 Namn på linns läte, da de äro uppre-
 tade och vilja stickas: stäckton. Bia
stäckts, hirsteklem, ho stäckts.

Binas bygge: vaks n., livvaks. Bikaka: bi
läker, vaxläker, hönigshaker. De äro och
 mörla kakorna kallades biläker och de yng-
 re ljusa för hönigshaker.

Swärmingen.

Swärm: swärm, swärmor, (försvärm),
försvärm, ätersvärm, sommarsvärm,
höstsvärm. Man sade även, första, andra,
 tredje swärm o.s.v. När ett bishärdhåll
 tänker att svärma (swärma) så brukar
 de låta tillkännage detta med ett slag

f

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML

Frgl. 14

Gud: svärmtön. Vä höss au di ä i svärm
taga rade man da fö di. läkers o +
skiters. Och nägm dag fö iman de
tänkte au svärma sa läkers di ututut
 Det sau en vise upp vid toppen pa ku-
 gan och en annan litet länge med. Den
som sau högt upp skrek ututut och den
som sau neder ska, ska. Och ett annat
märke var, au de satte sig i en stor
klunga nedan fö flustret nägm dag
fönt, iman de skulle svärma. Man sa-
de au de läss sa. Man sökte hin-
dra hina au flyga sin väg genom
au skinla i blädfiremat el. d. Eller
och verade man vatten pa den, när
man såg au de tänkte ge sig ärtad
pa länge färd. Samlige följde den
sa högt de kunde och tänkte vatten

yl?
 yan.?

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Frgl. 14

pa° dem.

1) dial.??

Det samhälls. från vilket svärmen utgick
 kallades middssamhället. Särskild benäm-
 ning pa° svärmen, om det är ett sam-
 hälle, som överlevat vintern: öveliggrö et.
 om det är en av årets svärmar, smi: sin-
 tet svärmar: juffru svärm. En svärm, som
 återgick till samhället efter en stund kring-
 flygande trodde man var "viselös" och den be-
 ledes av somliga för blinn svärm. Sär-
 skild benämning pa° det frånhållet, att
 ett större antal bin vid vackert väder
 flyga utifrån boningen utan att svär-
 ma: hollo förspre, svarms ikrig, se sä
ikrig, grön flyg. Man trodde att de
 var ute för att öva sig på slag in-
 nan det skulle hära av med dem pa°
avvara. Uttryck för det, att bina samla

2) acc.?

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Frgl. 14

dial.!

sig efter svärmringa: di klögs, kläss,
sä, samlr sä. Om de saulat sig i en
 klunga i ett träd e.d. sa° kallades en
 sådan klunga för e klögs, teklögs, pis-
ss. Man använde sin sagt vatten, för
 att få dem att stanna kvar och sa°
 hängde man något skytte, ett lasean
 el. s. över dem, sa° att inte rolen kom
 åt att sticka på°. By det menade man,
 att kom rolen att ligga på° dem, sa° locka-
 de honom dem att flyga längre bort. När
 svärmen hade satte sig ordentligt, sa° att
 säga hin flögo omkring rätte man upp
 en lampa till dem, som de fick brygga
 in i. Samliga använde en förläggarslen
 att ösa in dem i kypor med. Och by-
 kades man bara få in viren sa° kom
 de andra efter självmant. Stannade inte

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Frgl. 14

hem i kupan så stannade inte heller
 de andra bina där. Namn på arbetet att ta
 in bina i kupan. Ka in bina, ösa in. Det
 ta arbete borde företagas när bina hem.
 nit sätta sig riktigt. Benämning på
 att flytta bina från en kupa till en an-
 nan. Trumma å bina. I förra tiden ha-
 de man just inte några särskilda för-
 siktighetsmått annat än att man lämn-
 de på gräset, om de visade sig re-
 tade. I senare tid har man använt
 särskild kippr, som man stoppat
 med massa och så har man tagit en
 slöja över humudet. - Det var omöjligt
 att få bina att stanna i smuliga ku-
 por. Om det kommit några andra i bi-
 kupan så stannade de inte. Där-
 för gick man kupan invändigt med

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BÖRGVIK

VRML.

Frgl. 14

ett slags gräs, som kallades mötansgräs. /acc.?
 Det bästa medlet var att sva kupan in-
 ti. Va° brändes all ohyra bort. För att det
 skulle bli riktigt tätt runt om kupan, be-
 skade man fåta mellan kupan och katt.
 men med en blandning med lera och
 koträck, även runt täpphöls smetade
 man och "iblant" även i sväckhåra mel-
 lan brännsora.

Binas arbete. Bia drar to kupa, drar a
lyggor. Namn på de olika arbetsperi-
 oderna: vådrag, sommardrag, höstdrag.
Klövdrag, linddrag, pådrag. Bra-
 get är gott, dåligt: bra bidrag, dåligt,
skvalt. Det är gott, dåligt biar. Da a
bra biar, dåligt biar, usst, isst.
 Benämning på binas arbete i ku-
 pan: bia lyggor. Binns arbete i blomman.

W.t
 f.d

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML

Frgl. 14

Var.?

bir drar, sigor, säm bor, drar hem. När
 arbetslivet ^x kom dragande från ^x fältet,
 belastat med frönjöl. da har bötesse.
 Det kallades biför. Benämning på gudet
 från kupan efter en dag med gott drag. sol²⁾
 Övernattning. Ett samhälle som var av-
 sett att övervintra kallades: vinterskåps,
vintroligger. Stigården för invintringen.
 man ^x stoppade om kupan riktigt väl t.o.
 m. största delen av flyghälet. Så be-
 kade man svära fast kupan vid
 bräcken, så att de inte skulle blåsa
 ned. Något annat särskilt vet jag
 inte att man förtro sig med den.
 Man brukade slakta de äldsta kupaorna och
 s.v. i. de tyngsta av de äldsta och de lättas-
 te av de tyngsta. Man prövade hur pass
 tung var och en kupa var genom att

2) sol?

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Frgl. 14

Jacc.?

lyfta på dem. I äldre tid matade man
inte bina. Man beräknade att de vanligen skul-
le ha hunnit skaffa så mycket föda,
att den räckte för vintern. Benämning på
binnas vintervila: di ligger i dväls väls.

Om man märkte, att solen lockade ut
bina för tidigt om våren, så kunde
man förhindra detta genom att sätta ett
stags galler för flyghålet. Man gjorde någ-
ra runda hål i en plåtbit och satte fem-
för hålet. Eller man täppte till med trasor
så mycket att det jmnt blev en liten springa
hvar, varigenom luften kom in. Bina dor-
msa. Binas ränsningsflykt på våren:
di va its a° ranssa så, jadsa rans,
ränse i. så.

Binas fiender: cyrbi; fåglar: täljökoss
vaksma, birats, himuggel, itsit, rötter

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Fgl. 14

¹mör, kräk²mör, jätig, vissel.
 Skattning. Den metoden att skatta hina ha
 aut kommit till dessa trakter i senare tid.
 Man kände inte till något annat sätt
 än att döda hina för att komma åt honung-
 en. Man röke ijöl hina med svavel. Be-
 nämning på att döda hina: röke ijöl släk
ts, svavel, döds, oss ijöl. Detta skedd
 om hirsten. Man tog ur toppen försiktigt
 och blåste med litet röke, sedan satte man
 toppen i hålet igen och blåste in röke
 sökte genom flyghålet. Därmed höll man
 på så länge att det blev alldeles tyst
 i kupan. Om man skakade litet på ku-
 pan, så gav det sig till känna, om
 det var något liv. Man höll sticket el.
 trasan med det jäsmältade svavellet fram-
 för hålet och bläste in röken med munnen.

iacc?
 i/bitt, p...?

Landsm. Upps. 2469:5
 R. Nilsson. 1930. BORGVIK
 VRML.
 Frgl. 14

1) Acc.?

När kina vore döda skakade man ut dem på
kättern och så tog man upp en torra på
marken och lade ned dem och trampade igen
torvan över dem.

Honungen skildes från katorna genom att
man lade katorna i en tunn handduk, vil-
ken man hängde upp över ett härl. Man häng-
de handduken så nära spisen som möjligt.

Tunnan katorna lades i handduken tog man
en tunn kniv och skrapade av lösa på
katorna. Honungen fick örrinn. När den
mesta honungen hade runnit ut bländade
man ut resten. Den honungen man bländ-
ade ut betraktades som sämre än de som
fått rinna fritt och skildes från denna.

Katorna lades i vatten till smältning
Det vattnet (hönissvattn) användes att
brygga diicka av. Man skrapade icke

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK
VRML.
Frgl. 14

Man skungade inte honungen den tiden. En
metoden var i alla fall inte känd här.
Joghurt betraktades som sämre än smör
och honung.

'acc.?
i singularis?
genus?

Man smälts waxet. När det smältit fick
det stelnas till kakor: waxkakor. Namn
på de råster, som återstod, sedan man
frunställt waxet: kröts. Waxet användes
allt blanda i talgen vid ljusstöpning. Sko-
makaren och skräddaren använde det allt waxa
träden med och smuliga gjorde t.o.m. småa
waxbilden av det.

Honungens användning: den användes i stäl-
let för smör på brödet, vid förkyllning,
då man blandade den i hett vatten.

Man hade honung på sår, särskilt skulle
den vara förmärlig som läkemedel på blin-
sår. Den skulle även ha förmåga att

Landsm. Upps. 2469:5
R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML.

Fagl. 14

dra gör¹⁾ en kölden och liknande. Därför lina²⁾ Jac.?
de det ofta att man hade komung i en linne-
kopp och hade över en smulnad samt hand-
nigat ylle däröver. Det skulle ds³⁾ dece.
Kornungen förvarades i brukor eller träbälton.
Ett med lin.

Det var ganska vanligt att ett par grunns ha-
(äjde) de beklagnarna ihop. Det skulle ge bättre tur.
och en del hade större tur med lin än andra.
Sådana kallades beklagnare. En sådan kunde
ha inte annat än⁴⁾ 40 el. 50 samhällen.

Berättat av Karl Lind, Rosenberg, Borgvik,
f. 1846 i Grunns. Kom till Borgvik 1850.

Borgviksbruk den 17/1930.

R. Nilsson.

2) = inte mindre än.
Hur mycket det kor-
rekta dialektuttrycket?

Landsm. Upps. 2469:5

R. Nilsson. 1930. BORGVIK

VRML

Frgl. 14